

ONGEFILTERD

Essay

Karin Ramaker

Ongefilterd

Karin Ramaker

2024

Ongefilterd

Ik zou een boek kunnen schrijven over mijn leven: mijn jeugd, mijn ouders, mijn ervaringen met liefdesverdriet, mijn ervaringen met armoede, mijn huidige relatie, kinderloosheid, het stiefmoederschap, het verlies van dierbaren, alcoholverslaving in mijn nabije omgeving en mijn chronische ziekte. Maar eerlijk gezegd, ik vind het lastig om mijn verhalen en gedachten op papier te zetten zonder rekening te houden met de gevoelens van anderen. Er zijn altijd anderen.

Het is een innerlijke strijd, want ik weet dat als ik echt een eerlijk en doorleefd verhaal wil schrijven, ik me niet te veel moet laten beïnvloeden door de mogelijke reacties van anderen. Misschien zou ik die verhalen moeten schrijven maar mijn geweten laat dat niet zomaar toe. Ik merk dat ik soms mijn verhalen verzacht om de vrede te bewaren, maar diep van binnen weet ik dat ze nog rauwer en ongefilterd zouden kunnen zijn. Als ik alle vrijheid had, als ik wist dat niemand zich gekwetst zou voelen door mijn botte woorden, dan zou mijn schrijven als een wervelwind zijn. Het zou ongeremd zijn, met de kracht van een storm, windkracht 10.

Terwijl ik dit opschrijf, ligt mijn manuscript over mijn inmiddels overleden moeder en haar voorgeschiedenis bij een uitgeverij ter beoordeling. Het proces van het vinden van de juiste woorden om het complexe verhaal van mijn moeder te vertellen, blijft een innerlijk dilemma, zelfs nadat ik de woorden heb verzonden. Dat innerlijke dilemma is vooral het stemmetje van mijn moeder dat in mijn oor fluistert dat ze die passages geschrapt wil hebben, of dat mijn naasten hun wenkbrauwen zullen fronsen als familiale details naar buiten komen. Het is dan ook niet vreemd dat sommige schrijvers liever onder een pseudoniem willen schrijven. Lale Gül ondervond flinke consequenties door de publicatie van haar werk. Sommige familieleden van Karl Ove Knausgård hebben het contact met hem verbroken. Gül overkwam hetzelfde. Maar na jaren van onderzoek, het doorspitten van documenten, foto's en ander bewijsmateriaal, moest mijn moeders verhaal verteld worden.

Bij het kijken naar de talkshow Sophie & Jeroen zag ik Adriaan van Dis aan tafel zitten, waar hij sprak over Salman Rushdie's nieuwste boek, 'Mes', waarin Rushdie zijn ervaringen beschrijft over de aanval op zijn leven in 2022, de operaties in het ziekenhuis en de daaropvolgende revalidatie. "Ik vond het heerlijk, eerlijk gezegd, om het te lezen," zei hij. De reacties aan tafel waren een mix van schrik en ongemakkelijkheid, maar Van Dis stelde een interessante vraag. Hij vroeg: "Is dit een ongepaste opmerking?" Want voor een schrijver zijn er geen taboes. Voor een schrijver zijn de meest pijnlijke onderwerpen als klei om mee te boetsen.

Verhalen vinden hun oorsprong in alle facetten van het leven - van alledaagse botsingen, ruzies tot diepgaande gebeurtenissen zoals ziekte, echtscheiding en de dood. Maar zelfs na de dood, zo ontdekte ik, blijven mijn gedachten over gebeurtenissen als echo's en herhalingen doorgaan. Controversiële boeken van andere auteurs, zoals Naima el Bezaz met het boek Vinexvrouwen, over de gedetailleerde en kritische beschrijving van haar leven in een Vinexwijk in Zaandam, Joris van Casteren over een destructieve liefde en Peter Middendorp die over zijn jeugd schrijft bij een Blokker filiaal in Emmen, lokten veel reacties uit. Het werpt de vraag op, hoe doseer je persoonlijke verhalen. Sommige schrijvers hebben de neiging om onverbloemd en compromisloos te zijn, maar zij worstelen ook met rekening houden met hun naasten en bekenden.

Er bestaat een complexe balans tussen het vertellen van verhalen en het respecteren van de privacy van anderen. Het delen van persoonlijke verhalen betekent dat je jezelf volledig openstelt, zelfs als dat gepaard gaat met ongemak, verdriet en een gevoel van verraad. En verraad is niet eens het juiste woord. Het is eerder een code, een impliciete, misplaatste loyaliteit die vaak onuitgesproken blijft.

Voor een schrijver is het creëren van geschiedenis, het vlechten van verhalen en het opwekken van emoties een onontkoombare roeping. In een interview met VPRO Boeken verklaarde Knausgård dat hij autobiografisch schrijft omdat hij gelooft dat het goede literatuur is.

In onze hedendaagse samenleving is er een paradox merkbaar: hoewel velen veel van zichzelf online delen via sociale media, lijken de grenzen tussen privé en openbaar soms te vervagen. Televisieprogramma's dringen diep door in het persoonlijke leven van mensen, en laten ons meekijken terwijl huizen worden verbouwd, families emigreren en documentaires delicate, intieme onderwerpen aansnijden.

Documentaires spelen een belangrijke rol bij het veranderen van onze kijk op de samenleving. Ze nodigen uit om buiten onze vertrouwde omgeving te treden en een bredere blik te werpen op wat er gaande is. Zo bood bijvoorbeeld de documentaire over het toeslagenschandaal een intieme inkijk in het leven van de betrokken ouders, waarbij velen worstelden met het gevoel dat ze hun persoonlijke worstelingen publiekelijk maakten. In sommige culturen wordt dit als taboe beschouwd, maar voor de documentairemaker en dus ook de schrijver vormt juist dit delen van 'de vuile was' de basis voor zijn onderwerpen. Het zijn de meest ongepolijste, rauwe en confronterende verhalen die verteld moeten worden. Waar alles perfect lijkt, schuilt geen diepgang.

Dan is er nog een verandering in de tijd. De Volkskrant kopte op 6 februari 2023 in met:

‘Staat de literaire vrijheid werkelijk onder druk?’ ‘Mensen snappen niet meer wat een metafoor is.’ Dit naar aanleiding van kinderboekenschrijver Pim Lammers, die doodsbedreigingen ontving vanwege een opgerakeld literair verhaal uit 2015, waarin hij de seksuele relatie tussen een kind en een volwassen trainer beschrijft. Wie het boek zou lezen en vooral zou uitlezen, zou volgens Jeroen Dera, universitair docent Nederlandse Letterkunde, opmerken dat er wel degelijk een fluitsignaal klinkt.

Hoe controversieel, schandalig, grensverleggend en in strijd met de wet het ook mag zijn, het vertellen van verhalen in proza, romans, gedichten of *spoken word* moet altijd mogelijk zijn. Deze kunstvormen bieden een venster naar een andere wereld, misschien een wereld die jou niet direct aanspreekt, maar daarom juist gedeeld moet worden. In onze samenleving verkeren we vaak in bubbels van gelijkgestemden, waardoor we steeds minder inzicht krijgen in de ervaringen van anderen. Als we onze ogen sluiten voor deze diversiteit aan verhalen, verdwijnt de wereld om ons heen.

Literatuur verbindt ons met de echte wereld door de menselijke psyche te verkennen. Het onthult innerlijke gedachten en emoties van personages, waardoor lezers een beter begrip krijgen van menselijk gedrag. Alleen literatuur kan ons zo dichtbij anderen brengen, hun motivaties begrijpen en hun emoties delen. Het heelt ook de schrijver. Van Casteren legt het uit: “Als je het verleden gaat reconstrueren, werkt dat ordenend. Alsof je je zolder opruimt, waardoor je niet meer hoeft te struikelen over de troep.”

In hoeverre heeft de schrijver de vrijheid om alles te schrijven? Het verhaal kan emoties en reacties oproepen, discussies aanwakkeren en zelfs verdeeldheid zaaien onder degenen die zichzelf of hun ideeën terugvinden in de tekst. Buren van de schrijver Naima el Bezaz waren woedend omdat zij zich herkenden in het boek. Ze werd zelfs bedreigd.

Momenteel lees ik de biografie over het leven van Tove Ditlevsen. Ditlevsen schreef autofictie, lang voordat het woord werd uitgevonden, zegt de uitgever Das Mag, en gebruikte zichzelf en haar naasten genadeloos in haar schrijven. Ze schreef over psychische aandoeningen, misbruik en moederschap, over gender, verlangen en seks, waarmee ze haar tijd ver vooruit was. Ze peinsde over het schrijven van woorden die ‘door haar heen zouden stromen’. “Ik wil zo graag de woorden

opschrijven, maar waar ter wereld zou ik zulke papieren verbergen?” Ze heeft ze wél geschreven en gepubliceerd in boekvorm.

Hierin schuilt het dilemma. Woorden hebben de kracht om te bouwen en te vernietigen, te genezen en ziek te maken. Ze kunnen verbanden scheppen en verbreken, als metafoor worden geïnterpreteerd, te letterlijk worden genomen, onbedoeld verkeerd worden begrepen. Ze kunnen discussies aanwakkeren waar je wel of niet je mening over wil geven.

Schrijver Jamal Ouariachi bekritiseert de talkshows waarin de eerste vraag aan een schrijver stevast is of een boek autobiografisch is. “Dat doet er geen moer toe.” Mensen lijken geobsedeerd te zijn door authenticiteit, alsof ze zich verschuilen als rioolfotografen achter vuilnisbakken, enkel om te verifiëren dat de feiten echt zijn en niet nep. De paradox is geboren.

Misschien moet de schrijver die aarzelt om de juiste woorden te vinden voor wat niet naar buiten mag komen, vanwege de mogelijkheid om anderen te kwetsen, nadenken over de verantwoordelijkheid van die ander. Als er niets was gezegd, als er niets was gebeurd, was het verhaal niet geschreven. Ik kan wél nadenken over het gewicht van mijn woorden, de woordkeuze, de manier waarop het woord gevlochten wordt met de andere woorden in een zin.

Jan van Mersbergen schreef in 2021 de roman ‘Een goede moeder’. Hoewel het een roman is, is het geïnspireerd op een waargebeurd verhaal over een onbekwame partner en moeder voor haar twee kinderen. Hoe ervoer hij het schrijfproces? “Natuurlijk besef ik dat ik in mijn verhaal de betrokkenen, met name mijn ex, maar ook de burens en hulpverleners, neerzet. Ik ben daar behoorlijk direct in geweest. Het voelde tijdens het schrijven niet als openhartig delen, althans, zo ervoer ik het op geen enkel moment. Het was het verwerken van mijn eigen verhaal door via de vertelstem van mijn ex proberen te achterhalen, ten eerste wat we samen gehad hebben, en op welke manier zij in haar problemen en gedachtesprongen, het ouderschap zo uit haar handen heeft kunnen laten vallen. Als ik me ook maar een heel klein beetje inhoud tijdens het schrijven, of de rem erop zet, vanwege familie of andere betrokkenen, dan wordt het helemaal niks. Natuurlijk denk ik daar aan, iedere dag, maar tijdens het schrijven ben ik de baas.”

Gerrit Krol zei in zijn essay *De schrijver, zijn schaamte en zijn spiegels*: “Het is bekend dat onze gevoelens niet anders zijn dan gewaarwordingen van eigen chemische reacties. Sommige reacties hebben wij nog nooit ervaren. De kunst van de schrijver nu bestaat hierin voor zo'n nieuwe reactie een oud woord te vinden. En we zien nu ook waarom hij daartoe zoveel schrijven moet: om de lezer van de nodige ervaring te voorzien.”

Joan Didion schreef over haar persoonlijke beschrijvingen in een algemene betekenis. Vaak beschouwde ze ze. Haar persoonlijke stijl was persoonlijk en subjectief en het verhaal bleef een uitdrukking van haar gevoel. Didion verstond de kunst van het weglaten, het belang van wat niet werd gezegd. Het werd op die manier, hoe persoonlijk het ook was, universeel.

Het worstelen met het uiten van mijn waarheid is als een strijd op zich. Het vormt wellicht de essentie van elke verhalenverteller, of die nu een amateur of een professional is. Welke delen van mijn verhaal deel ik en op welke manier breng ik ze over om de juiste emotionele diepgang te bereiken? Welke woorden kan ik kiezen om de lezer die subtiliteiten te laten voelen, de juiste dosis van inzicht en de scherpe fijnzinnigheid van taalgebruik?

Misschien ligt de kern van de verhalende vrijheid wel in wat Connie Palmén in een essay in *Vrij Nederland* stelt: “Om gehoor te geven aan de universele wet van de ethiek, wat u niet geschiedt, doe dat ook de ander niet, moeten we onze verbeeldingskracht inzetten en doen alsof we in de schoenen van een ander staan, alsof we meemaken wat hij meemaakt. Dankzij dit grandioze geestelijke theater kunnen we in de werkelijkheid handelen naar de wet van het goede.”

Als kind was ik onderdeel van de realiteit van anderen. Ik observeerde, absorbeerde en verzamelde herinneringen. Het aantal herinneringen groeide gestaag, terwijl sommige vervaagden en zelfs voorgoed verdwenen. Toch blijven de eerste pijnen, verdrietigheden, verliezen of afstanden, de initiële mentale of fysieke klappen, bij me. Als kind vond ik er geen woorden voor. Maar zodra ik ontdekte dat ik erover kon schrijven, ongefilterde verhalen kon vormen, iets uit verband kon halen, uittrekken en samenpersen, werd ik van een slachtoffer een protagonist. Met mijn volwassenheid stel ik de vraag: Wie heeft zich vroeger van mij teruggetrokken of de eerste zin geschreeuwd? Het antwoord is de ander.

Bronnen:

[1] <https://www.bnnvara.nl/khalidensophie/videos/609325>

[2] <https://www.psychologiemagazine.nl/artikel/schrijver-joris-van-casteren-over-zijn-relatie-met-borderline/>

[3] <https://www.parool.nl/nederland/staat-de-literaire-vrijheid-werkelijk-onder-druk-mensen-snappen-niet-meer-wat-een-metafoor-is~b2e12876/>

[4] <https://npo.nl/start/video/karl-ove-knausgard#>

[5] <https://www.vn.nl/de-waarheid-is-fictie/>

[6] https://www.nrc.nl/nieuws/1979/08/23/de-schrijver-zijn-schaamte-en-zijn-spiegels-14-kb_000026778-a3321879